

LEYLÂ ve MECNÛN

İngilizce'ye çevrilmiştir. İbrâhim el-Ahdeb, Selîm el-Bustânî, Ebû Hilâl el-Kabbânî ve Muhammed Müncî Hayrullah da (*Rivâyetü Mecnûn ve Leylâ*, 1898, 1904) bu alanda eser yazanlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 385; II, 224; IV, 22; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, s. 355-364; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Beyrut 1407/1986, II, 3-88; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), VII, 356-360; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1384, s. 425; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 545-556; Dâvûd-i Antâkî, *Tezyî-nû'l-esvâk*, Beyrut 1406/1986, I, 97-128; Sezgin, *GAS*, II, 391-393; R. Blachère, *Histoire de la littérature arabe*, Paris 1952, III, 657-660; H. Ritter, "Die Frühgeschichte der Erzählung von Macnûn und Lailâ in der Arabischen Literatur", *Oriens*, VIII/1 (1955), s. 50; Ahmed Ateş, "Leylâ ile Mecnûn", *IA*, VII, 49-51; Ch. Pellat, "Mağnûn Laylâ", *EP* (Fr.), V, 1098-1099.

İSMAİL DURMUŞ

Fars Edebiyatı. İran şairlerinin eserlerinde çeşitli vesilelerle Leylâ ve Mecnûn adları zikredilmiş ve şiirlere konu olmuştur. Bu isimlere ilk defa Menûcihrî (ö. 432/1041) ve Baba Kûhî-i Şîrâzî'nin (ö. 442/1050) divanlarında rastlanmaktadır. Bu şairler muhtemelen, Leylâ ve Mecnûn adlarını halk arasındaki sözlü rivayetlerden veya anonim bir Leylâ ve Mecnûn hikâyesinden almışlardır. Leylâ ve Mecnûn adlarına Enverî ve Hâkânî-i Şîrvânî'nin divanlarında da rastlanır. Halk arasında yaygın olmasına rağmen konu Nizâmî-i Gencevî'ye kadar (ö. 608/1211-12) şairler tarafından müstakil olarak ele alınmamıştır. Şîrvanşahlar'dan Ahsitân b. Menûcihrî, Nizâmî'den konuyu manzum olarak kaleme almasını isteyince Nizâmî, dört aydan az bir süre içinde yaklaşık beş bin beyitlik bir mesnevi yazmış, Arap kökenli olan hikâyeye hükümdarın hoşuna gitmesi için

bir İranlı havası vermeye çalışmıştır. Nizâmî, Arap kaynaklarındaki malzemeyi kullanmakla beraber çöl ve bedevî hayatıyla ilgili olayların çoğunu şehirlerde geçmiş gibi göstermiştir. Nitekim eser, Leylâ ve Mecnûn çölde hayvan otlatırken değil okulda okudukları sırada başlar. Mecnûn'u savunan Nevfel bir Arap emiri olmayıp bir İran prensidir. Ayrıca Nizâmî eserine Zeyn ve Zeynel adında iki şahıs eklemiştir. Zeyn rüyasında Leylâ ve Mecnûn'un ancak âhirette birleşebileceklerini görür. Konuda en önemli değişiklik ise hikâyenin sonuyla ilgili bölümlerde yapılmıştır. Leylâ istemediği halde İbn Selâm adlı bir kişiyle evlendirilir, ancak kendisine dokunmasına izin vermez. İbn Selâm da ona olan aşkıdan dolayı ölür. Leylâ Mecnûn'u arayıp bulur. Fakat Mecnûn'un aşkı ilâhî aşka dönüştüğü için Leylâ'ya gereken ilgiyi göstermez, bu sebeple Leylâ üzüntüsünden ölür. Ardından Mecnûn da onun mezarı üzerinde ölür ve onun yanına gömülür. Aşklarının ilâhî aşka dönüşü, dünyanın fâniliği ve ölüm gibi konular esere tasavvufî bir nitelik kazandırmış, yer yer zikredilen gazeller de eserin etkinliğini arttırmıştır.

Nizâmî'den itibaren büyük ilgi gören Leylâ ve Mecnûn mesnevisi birçok şair tarafından ele alınmışsa da hiçbiri onun seviyesine ulaşamamıştır. Nizâmî'den sonra bu alanda yazılan en başarılı eser, Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin 698'de (1299) kaleme aldığı hamsesi içindeki *Mecnûn u Leylî*'sidir. Şeyh Nizâmî'den Evliyâ ile Delhi sultanına ithaf edilen mesnevi Nizâmî'nin eserinden daha kısadır (2660 beyit) ve genellikle bir Hint şehzadesinin macerası niteliğini taşır. Eserde tasavvufî konulara hiç yer verilmemiştir.

Dihlevî'nin eserini Abdurrahman-ı Câmî'nin 889'da (1484) yazdığı *Leylâ vü Mecnûn* takip etmiştir. Arapça aslına daha yakın olan bu mesnevi Câmî'nin *Heft Evreng* adı altında topladığı yedi mesnevisinin altıncısını oluşturur. Burada Leylâ ve Mecnûn okulda değil bir yaylada tanışır. Mecnûn'un ölümü de farklı şekilde anlatılmıştır. Bir bedevî Mecnûn'u ararken onu çölde kucağında bir ceylân yavrusu olduğu halde ölmüş olarak bulur ve durumu Leylâ'ya bildirir. Leylâ da Mecnûn'un mezarına gelir ve onun üzerinde ölür. Câmî, eserde bağımsız biçimde yer verdiği tasavvufî ilgili parçalar dışında konuyu tamamıyla bir aşk macerası olarak kaleme almıştır.

Bir diğer Leylâ ve Mecnûn mesnevisi Câmî'nin yeğeni Hâtîfî'ye (ö. 927/1521)

aittir. Hâtîfî de eserinde bazı değişiklikler yapmıştır. Diğer mesnevilerde Mecnûn'un Leylâ'ya kavuşması için gayret gösteren Nevfel, Hâtîfî'nin eserinde Leylâ'ya âşık olur ve Mecnûn'u öldürmek üzere hazırladığı zehirle kendisi ölür. Mecnûn da çölde ölür. Kumlar üzerinde bulunan cesedi hacdan dönen hacılar tarafından defnedilir. Hâtîfî, Mecnûn'u deli olarak değil ermiş bir kişi olarak tanıtır.

İran edebiyatında Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazan diğer başlıca şairler şunlardır: Kâtibî (ö. 839/1435-36 [?]), Mektebî-i Şîrâzî (yazılışı: 886/1481), Misâfî-i Kâşânî (yazılışı: 897/1492 civarı), Nizâmî'din Ahmed Süheylî (ö. 918/1512), Sevdâî (yazılışı: 920/1514), Hilâlî-yi Esterâbâdî, Deriş Afî-i Gilânî, Kâsımî-i Gunâbâdî, Kâsım Han Bedaşânî, Sa'deddin Rehâî-i Hâfî, Ya'kûb-i Sarfî-i Keşmîrî, Mîr Cümle-i İsfahânî, Nâmî-yi İsfahânî, Sabâ-yi Kâşânî. Bunların dışında müellifleri bilinen, ancak günümüze kadar gelmeyen bazı eserler de vardır (bu konuda bir liste için bk. Levend, s. 86-96; ayrıca bk. Münzevî, IV, 3100-3115; Dihhudâ, XII, 17551-17552).

Leylâ'nın Kays için babasından istenmesini gösteren bir minyatür (Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, Paris Bibliothèque Nationale, Ancien, nr. F.316)

Kays ile Leylâ'nın mektepte birlikte okumalarını tasvir eden bir başka minyatür (British Library, Or., nr. 405)

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmî-i Gencevî, *Leylâ vü Mecnûn* (nşr. Berât-ı Zencânî), Tahran 1369 hş./1990, neşredenin girişi, s. 5-26; Emîr Hüsrev-i Dihlevî, *Mecnûn u Leylî* (nşr. Tâhir Ahmedoğlu Muharremof), Moskova 1965; Safâ, *Edebiyyât*, II, 803; M. Gunaymî Hilâl, *Leylâ ve Mecnûn fi'l-edebeyni'l-Arabî ve'l-Fârisî*, Kahire 1954; Ağâh Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*, Ankara 1959, s. 86-96; Münzevî, *Fihrist*, Tahran 1351 hş., IV, 3100-3115; Hânâbâ, *Fihrist*, IV, 4414-4418; J. Rypka, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân* (trc. İsa Şihâbî), Tahran 1354 hş., s. 177, 330-339; As'ad E. Khairallah, *Love, Madness and Poetry: An Interpretation of the Mağnûn Legend*, Beirut 1980, s. 97-133; Ahmed Ateş, "Leylâ ile Mecnûn", *İA*, VII, 51-53; J. T. P. de Bruijn, "Mağnûn Laylâ", *EP* (Fr.), V, 1099-1101; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muñ), XII, 17551-17552.

TAHSİN YAZICI

Türk Edebiyatı. Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesi, gerek mecaz ve mazmunlar vasıtasıyla gerekse müstakil mesnevi konusu olarak Türk edebiyatında çok ilgi görmüştür. Aşkın ve âşıklığın sembolü olarak özellikle şiirde sıkça anılan bu hikâyeyi Türk edebiyatında ilk defa anlatan Gülşehrî'dir. Onun *Mantku't-tayr* adlı eserinde (yazılışı: 717/1317) Hüdhüd "ışk-bazlık ve mâşûk"tan bahsederken yetmiş dokuz beyit halinde Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesini özetler. Ardından Âşık Paşa *Garibnâme*'sinde (yazılışı: 730/1330) otuz beyitle aynı konuyu anlatır. Daha sonra Leylâ ve Mecnûn'un aşkını temsilî bir hikâye olarak eserlerinin bir yerinde anan şairler de vardır (meselâ Şemseddin Sivâsî, *İbretnûmâ ve Mir'âtü'l-ahlâk*; Nâîf, *Tuhfe-i Dilkeş*; Şeyh Galib, *Divan*).

Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnûn hikâyesini müstakil mesnevi şeklinde yazan ilk şair Edirneli Şâhidî'dir. *Gülşen-i Uşşâk* (yazılışı: 883/1478) adıyla bilinen bu eserden sonra Ali Şîr Nevâî'nin hamsesi içinde yer alan *Leylâ vü Mecnûn*'u gelir (yazılışı: 1484 [?]). Nevâî'nin, Nizâmî ile Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin aynı adı taşıyan Farsça mesnevilerine bir cevap olmak üzere kaleme aldığı eser otuz sekiz bölüm halinde 3622 beyitten meydana gelmektedir. Pek çok nüshası bulunan eser (Ali-Şîr Nevâî, *Leylî vü Mecnûn*, hazırlayanın girişi, s. 13-25) ayrıca da basılmıştır. Türk edebiyatının en güzel Leylâ ve Mecnûn mesnevisini ise Fuzûlî yazmıştır. Azerbaycan ve Anadolu başta olmak üzere Türkler'in bulunduğu her yerde sevilerek okunan eser daha sonra aynı konuda telif edilen pek çok mesneviye ilham kaynağı olmuş, yüzyıllarca Türk insanının aşk

duygularını ifade etmesine yardımcı olmuştur (bk. LEYLÂ vü MECNÛN).

Leylâ ve Mecnûn hikâyesini yazan diğer şairler şöyle sıralanabilir : XV. yüzyıl: Hamdullah Hamdî, Ahmed Rıdvanî; XVI. yüzyıl: Bihîştî, Ahmed Sinan Çelebi, Sevdâî, Hakîrî, Kadîmî, Hâmidîzâde Celfîlî, Lârendeli Hamdî, Celâlizâde Sâlih, Halîfe, Atâyî (Âzerî şairi); XVII. yüzyıl: Fâzî; XVIII. yüzyıl: Örfî Mehmed, Andelîb; XIX. yüzyıl: Nâkâm (Âzerî şairi). Leylâ ve Mecnûn mesnevileri günümüze ulaşmayan şairler de şunlardır: Hayâtî, Çâkerî Sinan, Necâtî, Hayâlî Abdülvehhâb, Ârifî Fethullah, Kireççizâde Sinan, Mahvî İdris, Muhyî, Zamîrî, Rif'atî Abdülhay.

Leylâ ve Mecnûn hikâyesi pek çok dile çevrilmiş, özellikle Nizâmî ve Fuzûlî'nin eserleri Avrupa edebiyatlarındaki *Romeo and Juliet*, *Tristan et Yseult* gibi aşk klasikleri arasında yerini almıştır. Azerbaycan'da ayrıca *Leylâ Mecnûn* adıyla bir halk hikâyesi anlatılmakta olup konusu yer yer Leylâ ve Mecnûn hikâyesiyle benzerlik gösterir (*TDEA*, VI, 92-93). Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin Türk halk edebiyatında geçen bir varyantı ile bunun *Hikâye-i Leylâ ile Mecnûn* başlığı altında nesir halinde anlatılan matbu nüshaları vardır (Özege, II, 566). Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'una benzerlik gösteren bu hikâye zamanla Karagöz oyunları arasına da girmiştir (Gerçek, s. 88). Leylâ ve Mecnûn mesnevileri üzerine pek çok tez ve bilimsel çalışma yapılmış, müstakil eserler yayımlanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır : Ağâh Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*, Ankara 1959; Zülfü Güler, *Hamdullah Hamdî: Leylâ vü Mec-*

nûn (İnceleme-Metin) (doktora tezi, 1982), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Cemal Bayak, *Sevdâî Kıssa-i Leylâ Bire Mecnûn* (yüksek lisans tezi, 1987), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Ünal Şahin, *Leylî ve Mecnûn: Sevdâî (Transkripsiyon ve Dil İncelemesi)* (yüksek lisans tezi, 1988), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Zikri Turan, *Mecnûn u Leylâ: Hakîrî (Transkripsiyon ve Dil İncelemesi)* (yüksek lisans tezi, 1988), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Cafer Süleyman, *İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi* (doktora tezi, 1992), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Rifat Kütük, *Celâlizâde Salih Çelebi, Leylâ ve Mecnûn (Tenkidli Metin-İnceleme)* (yüksek lisans tezi, 1995), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ebru Şenocak, *Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi Üzerine Mukâyeseli Bir Araştırma* (yüksek lisans tezi, 2000), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Zeynelabidin Aygün, *Behiştî'nin Leylâ vü Mecnûn'u* (doktora tezi, 2002), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali-Şîr Nevâî: Leylî vü Mecnûn (haz. Ülkü Çelik), Ankara 1996, hazırlayanın girişi, s. 13-25; Fuzûlî, *Leylâ ile Mecnûn* (haz. Necmettin Halil Onan), İstanbul 1956, hazırlayanın önsözü, s. I-VIII; a.e.: *Leylâ vü Mecnûn* (haz. Hüseyin Ayan), İstanbul 1981, hazırlayanın önsözü, s. 9-14; a.e.: *Lauli va Majnun* (haz. Etibar İbrahimova), Taşkent 1991, s. 13-18; a.e.: *Leylâ and Majnun* (trc. Sofi Huri, *Fuzulî ve Leylâ ve Mecnûn* içinde), İstanbul 1959, s. 18-39; Ali Nihad Tarlan, *İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi* (doktora tezi, 1922), İÜ Türkiyat Araştırmaları Merkezi, nr. 1; Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Temaşaı*, İstanbul 1942, s. 88; Hamid Araslı, *Leylâ ve Mecnûn*, Bakü 1958, s. 19-33; a.mlf., "Leylî ve Mecnûn Hakkında", *TDAY Belleten* (1958), s. 17-39; Ağâh Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*, Ankara 1959, s. 1-8, 107, 382-383; Özege, *Katalog*, II, 566; As'ad E. Khairallah, *Love, Madness and Poetry: An Interpretation of the Mağnûn Legend*, Beirut 1980, s. 1-9; A. Miquel – P. Kemp, *Majnûn et Laylâ: L'amour fou*, Paris 1984, s. 18-36; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 255-257; Pervin Çapan, *Mesneviye Düşen Aşklar: Ali Şîr Nevâî ve Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûnları*, Muğla 1999, s. 7-20; Mehmet Kahraman, *Leylâ ve Mecnûn Romanı: Dâstân-ı Leylî vü Mecnûn*, Ankara 2000, s. III-XIV; Ahmed Ateş, "Leylâ ile Mecnûn", *İA*, VII, 53-55; Ch. Pellat, "Mağnûn Laylâ", *EP* (Ing.), V, 1102-1103; B. Flemming, "Mağnûn Laylâ: In Turkish Literature", a.e., V, 1105-1106; Nermin İşeri (Pekin) – Mustafa Kutlu, "Leylâ vü Mecnûn", *TDEA*, VI, 90-92; Yavuz Akpınar, "Leylî Mecnûn", a.e., VI, 92-93.

İSKENDER PALA

Kays'ın Mecnûn diye anılmaya başlayıp cölde vahşilerle ünsiyet kurmasının tasviri (British Library, Or., nr. 405)